

MICHAŁ PSZCZÓŁKOWSKI
Katedra Architektury i Urbanistyki
Uniwersytet Zielonogórski

ARCHITEKTURA BIBLIOTECZNA W LATACH II RZECZYPOSPOLITEJ 1918–1939. PROBLEMY FUNKCJI I FORMY

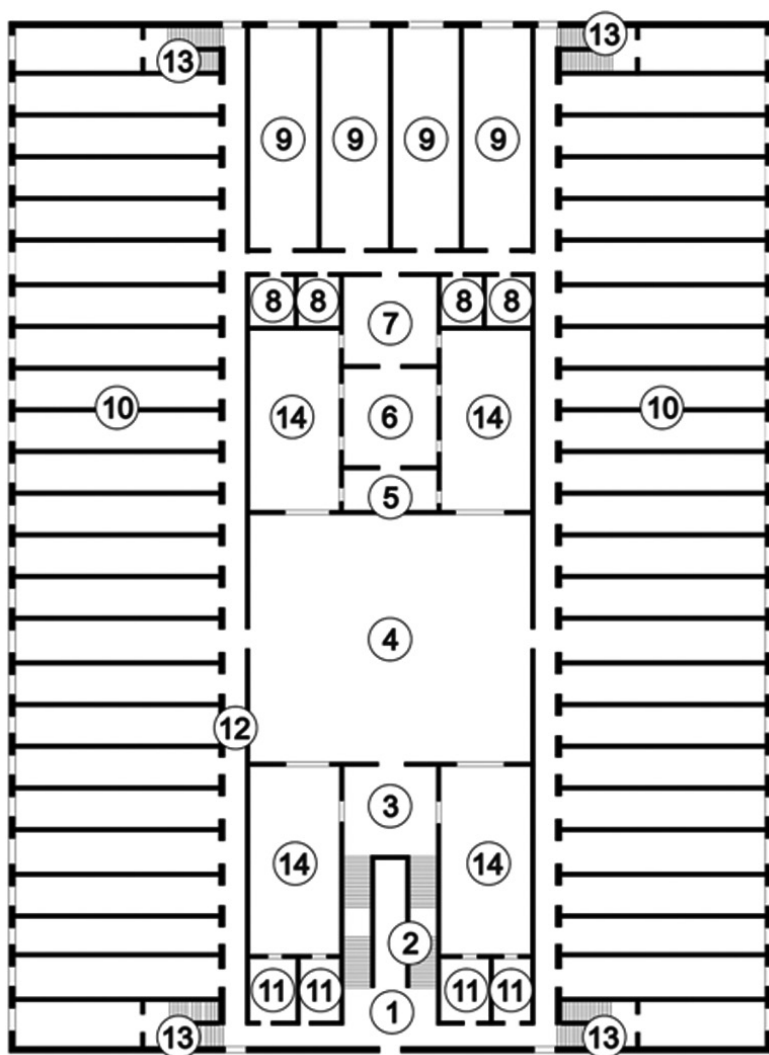
Elementy składowe budynku bibliotecznego. Zasady projektowania bibliotek w XIX i pierwszej połowie XX wieku. Rozwiązania stylistyczne i funkcjonalne budynków bibliecznych w międzywojennej Polsce.

SŁOWA KLUCZOWE: architektura biblieczna, budownictwo biblieczne, projektowanie bibliotek, funkcjonalność budynków bibliecznych, estetyka budynków bibliecznych, dwudzieściolecie międzywojenne

Architektura biblieczna była znana już w starożytności. Aż do XIX wieku zasoby biblieczne nie były jednak zbyt wielkie, dlatego księgozbiór przeznaczony do korzystania na zasadzie wolnego dostępu mieścił się zwykle w jednej, reprezentacyjnej sali. Demokratyzacja nauki i wiedzy w XIX wieku i związane z tym znaczne zwiększenie liczby wydań i wysokości nakładów¹ oraz liczby czytelników pociągnęło za sobą zmiany funkcjonalne: w czytelniach pozostał księgozbiór podręczny, natomiast większość zasobów trafiła do magazynów. Dwieścioletni projektanci bibliotek opierali się na teoretycznym schemacie, który opracował w 1812 roku Leopoldo della Santa². Ten włoski bibliotekarz zaproponował funkcjonalny trójpodział budynku bibliecznego, tj. układ wyraźnie wydzielonych, a jednocześnie skomunikowanych ze sobą stref: gromadzenia (magazyn, o którego zawartości informował katalog), opracowania (pracownie personelu bibliecznego) i użytkowania zbiorów (czytelnie), albo prościej — strefy książki, bibliotekarzy i czytelników. Doskonałym przykładem takiego roz-

¹ Przykładowo, na ziemiach niemieckich w 1801 roku opublikowano drukiem około czterech tysięcy tytułów, w 1851 — ponad osiem tysięcy, a w 1885 — szesnaście tysięcy; Uwe JOCHUM, *Kleine Bibliotheksgeschichte*, Stuttgart: Reclam Wissner 1999, s. 130.

² Leopoldo DELLA SANTA, *Della costruzione e del regolamento di una pubblica universale bibliotheca*, Firenze: Presso Gaspero Ricci da S. Trinita 1816.

1. Rozwiązanie funkcjonalne budynku biblioteki według koncepcji Leopolda della Santa (1812)

1. strefa wejścia, 2. klatka schodowa, 3. westybul, 4. czytelnia publiczna, 5. nadzór katalogu, 6. katalog, 7. pomieszczenie prywatne, 8. pomieszczenia dla bibliotekarzy (4), 9. magazyny rzadkich książek (4), 10. magazyny zwykłych książek (48), 11. pomieszczenia gospodarcze, warsztaty itp., 12. korytarz, 13. klatki schodowe na piętro, 14. dziedzińce doświetlające wewnątrz (4)

Źródło: Oprac. własne wg: Albert KORTÜM, *Bibliotheken*, [w:] *Handbuch der Architektur. Gebäude für Erziehung, Wissenschaft und Kunst*. Praca zbiorowa pod red. Eduarda Schmita, Stuttgart: Alfred Kröner Verlag 1906, s. 67.

wiązania był oddany do użytku w 1894 roku gmach biblioteki uniwersyteckiej w Warszawie, zaprojektowany przez Antoniego Jabłońskiego-Jasieńczyka i Stefana Szyllera, z magazynem o charakterystycznej dla bibliotek tego okresu żeliwnej konstrukcji. Próby rozwiązania funkcjonalnych problemów dużej biblioteki magazynowej (utrata bezpośredniego kontaktu czytelnika z książką, a także elementu prestiżowego w postaci ekspozycji bogatego księgozbioru) zostały podjęte dopiero po drugiej wojnie światowej.

Gmachy biblioteczne realizowane w XIX i pierwszej połowie XX wieku opierano na klasycznym rozwiązaniu della Santy, przy czym, szczególnie w przypadku dużych bibliotek naukowych, poszczególne strefy funkcjonalne rozwinęły się w zespoły funkcji składowych. W największych gmachach można w związku z tym wyróżnić następujące części i wchodzące w ich skład pomieszczenia³:

- strefa gromadzenia zbiorów (strefa książki): magazyn;
- strefa opracowania zbiorów (strefa bibliotekarzy):
 - zespół kierownictwa biblioteki: gabinet dyrektora, sekretariat, registratura i archiwum, sala konferencyjna, sala wykładowa;
 - zespół gromadzenia i opracowania książek: akcesja (przyjęcie książek), biuro katalogowe (wpis do katalogów i inwentarzy);
 - introligatornia (oprawa), pokój nowości (ważniejsze nabytki do wglądu), biuro dubletów; ponadto konserwacja, drukarnia akcydensowa (formularze itp.), pracownia fotograficzna;

— strefa udostępniania zbiorów (strefa czytelników) — złożona z zespołu wejściowego (hol-westybul, szatnia), katalogów, wypożyczalni, czytelnicy — często z wydzielaniem czytelnicy ogólnej, rękopisów i starodruków, grafiki, kartografii, czasopism, muzykaliów itp., a także sal wystawowych, bufetu, palarni.

Oprócz uwzględnienia wszystkich niezbędnych funkcji podstawowym problemem projektowym o zasadniczym znaczeniu dla sprawnego funkcjonowania biblioteki było właściwe powiązanie stref, w szczególności strefy bibliotekarzy i czytelników. Do najważniejszych zasad należały⁴:

— zasada niekrzyżujących się dróg, tj. oddzielenie ciągów pomieszczeń przeznaczonych dla czytelników od pomieszczeń dla personelu; przykładowo, droga książki z biur opracowania do magazynu nie mogła prowadzić przez katalog czy czytelnicy, czytelnicy nie mogły oddzielać od czytelnicy pokoje dla personelu czy magazyn itp. (zasadę tę sformułował w 1908 roku berliński bibliotekarz Paul Schwenke);

— powiązanie pomieszczeń według następujących po sobie czynności czytelników i bibliotekarzy w sposób możliwie najkrótszy w czasie i przestrzeni;

³ Por. Aleksander BIRKENMAJER, *Nowoczesne budownictwo biblioteczne*, Architekt (22) 1929, nr 2/3, s. 11–23.

⁴ *Ibidem*, s. 15–23.

— bezpośrednie powiązanie magazynu z wypożyczalnią, czytelniami oraz agendami opracowania zbiorów (tak zwana zasada potrójnej dostępności magazynu, sformułowana w 1929 roku przez Georga Leyha);

— bezpośrednie powiązanie pomieszczeń katalogu (strefa czytelników) z biurem katalogowym (strefa bibliotekarzy);

— możliwość późniejszej rozbudowy gmachu bez zaburzenia wymienionych zasad.

Uwzględnienie wszystkich tych reguł nie było zadaniem łatwym dla projektanta, zarówno w odniesieniu do formy architektonicznej, jak i układu funkcjonalnego. W zakresie formy wskazany był charakter monumentalny, jednocześnie jednak zwarte i symetryczne kompozycje brył były niekorzystne ze względu na perspektywę przyszłej rozbudowy. Wacław Krzyżanowski, projektant Biblioteki Jagiellońskiej, pisał w latach międzywojennych: „tworzenie z głównej czytelnicy akcentu środkowego krytego kopułą ma znaczenie przejściowe, bo z chwilą rozwoju biblioteki i powstania nowych czytelni będzie ta jedna kopuła nieprawdą wobec kilku sal równie ważnych i t. d.”⁵. Trudności w zakresie rozwiązania funkcjonalnego wynikały między innymi z narzucenia tak zwanej zasady jednego poziomu. Skoro bowiem katalog należało skomunikować bezpośrednio z czytelniami, biuro katalogowe z innymi pomieszczeniami opracowania zbiorów, a katalog z biurem katalogowym, to w efekcie pomieszczenia najważniejsze (i jednocześnie zajmujące największą powierzchnię) musiały być zgrupowane na jednym poziomie. Pogodzenie tej zasady z zasadą niekrzyżujących się dróg było najtrudniejszym zadaniem dla projektantów. W latach międzywojennych często rezygnowano z żelaznej dotychczas zasady jednego poziomu, wychodząc z założenia, że wcześniej czy później zaistnieje konieczność rozbudowy gmachu i tym samym przeniesienia części funkcji na inną kondygnację, bezcelowe byłoby więc stosowanie zasady, która później miałaby zostać zaburzona⁶. Aby utrzymać konieczne powiązania, najczęściej wprowadzano dwa katalogi: zewnętrzny do dyspozycji czytelników oraz wewnętrzny, przeznaczony dla bibliotekarzy⁷. Dowodzono, że

istnienie osobnego katalogu dla publiczności w rzeczy samej rozwiązuje ręce architekcie [...], bo wtedy na poziomie czytelnicy potrzebne będzie miejsce jeszcze li tylko na ten właśnie katalog; katalog zaś zasadniczy oraz wszystkie bez wyjątku biura będzie można zgromadzić na osobnym piętrze. Takie ugrupowanie dogadza bez trudności zasadzie niekrzyżujących się dróg oraz zasadzie potrójnej dostępności magazynu; dalsza zaś rozbudowa jest również wielce ułatwiona, skoro na każdym po-

⁵ Wacław KRZYŻANOWSKI, *Architekt o bibliotece*, *Architekt* (22) 1929, nr 2/3, s. 50.

⁶ A. BIRKENMAJER, *op. cit.*, s. 21.

⁷ Por. Jan BAUMGART, *Zagadnienie budownictwa bibliotecznego na przykładzie Biblioteki Jagiellońskiej*, *Przegląd Biblioteczny* (34) 1966, nr 1/2, s. 18; A. BIRKENMAJER, Władysław SKOCZYŁAS, *Budownictwo i wyposażenie bibliotek. Materiały do nauki bibliotekarstwa*, Wrocław: Wydaw. Uniwersytetu Wrocławskiego 1958, s. 110–111.

ziomie [...] znajdują się lokale ściśle jednorodne: a jednym poziomem przeznaczone dla czytelników, na drugim przeznaczone dla bibliotekarzy⁸.

Zagadnienia te i związane z nimi problemy ujawniły się w pełni w inwestycjach bibliotecznych, podjętych w Polsce w okresie międzywojennym. Dużych bibliotek wybudowano w tym czasie stosunkowo niewiele. Pierwszym takim gmachem była biblioteka Wyższej Szkoły Handlowej (WSH) w Warszawie, realizowana w latach 1928–1930 według projektu Jana Koszczyc-Witkiewicza z 1926 roku⁹. Pod względem architektonicznym obiekt ten jest traktowany jako jeden z najważniejszych przykładów tzw. szkoły krakowskiej, specyficznie polskiej odmiany kosmopolitycznego nurtu *art déco* z ambicją do rangi stylu narodowego. Inspiracją dla tego nurtu były geometryzowane formy zakopiańskie – jodełkowo-kryształkowe, przez sceptyków określane jako „maniera na trójkątno”¹⁰. Elementy stylistyczne szkoły krakowskiej w budynku biblioteki WSH to przede wszystkim dekoracja górnych partii elewacji w postaci rombów wypełnionych geometryzowanymi mozaikami oraz wieńczące naroża budynku trójkąty o wykrojach stylizowanych na góralskie zaciosy.

Budynek o zwartej bryle na rzucie kwadratu zawiera w partii przyziemia: hall z szatnią, gabinety specjalistyczne (redakcja i magazyn wydawnictw własnych, gabinety profesorów, zecernia i drukarnia, pakamery) i sale seminaryjne; na pierwszej kondygnacji, niedostępnej dla czytelników, zorganizowano magazyn książek, zajmujący niemal połowę poziomu oraz pomieszczenia pracy bibliotekarzy (il. 2). Strefa czytelnika (wypożyczalnia, czytelnie i katalog) znalazła się na drugim piętrze¹¹. W ten sposób architekt uwzględnił zasadę niekrzyżujących się dróg oraz zasadę potrójnej dostępności magazynu, przy czym magazyn z czytelniami i wypożyczalnią powiązano za pośrednictwem komunikacji pionowej (windy). Peryferyjne położenie najważniejszych pomieszczeń dało dobre podstawy do rozbudowy. Głównym mankamentem projektu jest natomiast brak powiązania i skomunikowania katalogu z biurem katalogowym, które znalazło się na niższej kondygnacji. Wątpliwości budzi także umieszczenie strefy czytelnika na najwyższej kondygnacji, co nie odpowiada zasadzie najkrótszych połączeń.

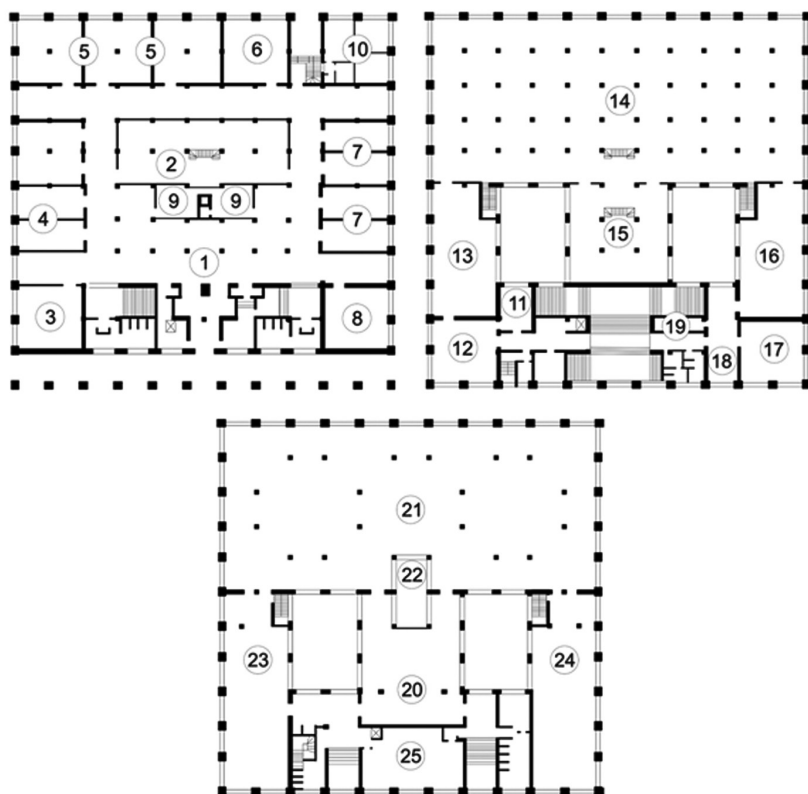
W latach 1928–1936 realizowano budowę Biblioteki Judaistycznej w Warszawie według zwycięskiego projektu konkursowego autorstwa żydowskiego architekta Edwarda Ebera (1880–1953). Pod względem formalnym architekt oparł

⁸ A. BIRKENMAJER, *op. cit.*, s. 23.

⁹ Marta LEŚNIAKOWSKA, *Jan Koszczyc Witkiewicz (1881–1958) i budowanie w jego czasach*, Warszawa: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk 1998, s. 229.

¹⁰ Andrzej K. OLSZEWSKI, *Nurt dekoracyjno-ekspresjonistyczny w architekturze polskiej w latach 1908–1925* (tzw. „szkoła krakowska”), [w:] *Ze studiów nad genezą plastyki nowoczesnej w Polsce*. Praca zbiorowa pod red. Juliusza Starzyńskiego, Wrocław: Zakł. Nar. im. Ossolińskich 1966, s. 82.

¹¹ *Gmach biblioteczny Wyższej Szkoły Handlowej w Warszawie*, *Architektura i Budownictwo* (9) 1933, nr 1, s. 4–5.

2. Biblioteka Wyższej Szkoły Handlowej w Warszawie — rozwiązanie funkcjonalne

Parter: 1. hol z szatnią, 2. magazyn wydawnictw własnych, 3. redakcja wydawnictw własnych, 4. gabinety profesorów, 5. sale seminaryjne, 6. zecernia i drukarnia, 7. gabinety pracy dla osób z zewnątrz, 8. biuro, 9. pakamery, 10. mieszkanie woźnego

I piętro: 11. poczekalnia, 12. dyrektor, 13. katalogowanie i magazyn cymeliów, 14. magazyn książek, 15. sortownia, 16. katalogowanie, 17. intrologatoria, 18. pracownicy biur, 19. ciemnia fotograficzna

II piętro: 20. katalog, 21. czytelnia ogólna, 22. wydawanie książek i dozór, 23. czytelnia miesięczników, 24. czytelnia profesorów, 25. palarnia

Źródło: Oprac. własne wg: *Gmach biblioteczny Wyższej Szkoły Handlowej w Warszawie*, Architektura i Budownictwo (9) 1933 nr 1, s. 4–5.

się na konwencji tak zwanego akademickiego klasycyzmu, planując symetryczny rzut i fasadę, regularnie artykułowaną lizenami w partii centralnej i wielkoporządkowymi (przechodzącymi przez całą wysokość elewacji) pilastrami korynckimi w partiach bocznych. Główne wejście, umieszczone na osi fasady, zostało ujęte podwójnymi pilastrami jońskimi. Wyższą partię centralną oraz niższe partie boczne architekt zwieńczył masywnymi, antykizującymi gzymsami (il. 3).

3. Biblioteka Judaistyczna w Warszawie*

Program funkcjonalny został w tym przypadku rozszerzony: poza funkcjami bibliotecznymi (część centralna i prawe skrzydło) zaplanowano też pomieszczenia Instytutu Nauk Judaistycznych (lewe skrzydło, początkowo przeznaczone na mieszkania służbowe dla bibliotekarzy). Do projektu budynku autor niniejszego artykułu nie zdołał dotrzeć, natomiast informacji na temat rozwiązania funkcjonalnego dostarcza sprawozdanie z budowy, opublikowane w roku zakończenia inwestycji¹². Wejście główne prowadziło do holu z szatnią w poziomie parteru, z gabinetem bibliotekarza po lewej i kancelarią biblioteki po prawej stronie. Schody

* Wszystkie zdjęcia autorstwa Michała Pszczółkowskiego.

¹² *Sprawozdanie z budowy i opis gmachu 1928–1936*, Warszawa 1936, s. 28–30 (s.n.).

usytuowane na wprost wejścia prowadziły na korytarz pierwszego piętra, gdzie po prawej stronie znajdował się między innymi katalog, po lewej — stanowisko przyjmowania zamówień, na wprost — czytelnia, uzewnętrzniona w fasadzie przez trzy wielkie okna. Na drugim piętrze nad czytelnią umieszczono salę odczytową. Prawe skrzydło przeznaczono w całości na sześciokondygnacyjny magazyn ze specjalną konstrukcją ruchomych półek metalowych, połączony z kancelarią w parterze i czytelnią oraz wypożyczalnią na piętrze. Pomieszczenia gospodarcze, intrologatornię, skład na przychodzące książki umieszczono w suterenie. Jak zatem można wnioskować z opisu, projektant tylko częściowo zachował zasadę potrójnej dostępności magazynu, wprowadzając komunikację go bezpośrednio z wypożyczalnią i czytelnią (piętro), ale nie z gabinetem bibliotekarza (parter), który znalazł się po przeciwnej stronie traktu. Nie najlepiej rozwiązano także problem niekrzyżujących się dróg — czytelnika poprowadzono wprowadzić wprost do katalogów i czytelni, ale katalog oddzielono od gabinetu bibliotekarza, umieszczając oba pomieszczenia na różnych kondygnacjach.

W 1928 roku rozpoczęto budowę biblioteki Politechniki Lwowskiej na podstawie projektu wybitnego lwowskiego architekta Tadeusza Obmińskiego (1874–1932). Inwestycja została ukończona cztery lata później. Symetryczna bryła gmachu składa się z korpusu głównego, założonego na rzucie wydłużonego prostokąta oraz przylegającego do niego prostopadłe sześciokondygnacyjne skrzydła, przeznaczonego na magazyn. Fasadę rozwiązano w duchu neoklasyzystycznym, opinając ją regularną artykulacją wielkoporządkowych pilastrów jońskich. Dostojny, antykizujący charakter gmachu podkreśla sentencja łacińska, umieszczona w belkowaniu (*Hic mortui vivunt et muti loquuntur* — „tutaj martwi żyją, a niemi mówią”) oraz wieńczący szczyt akroterion — forma dekoracyjna, tradycyjnie umieszczana na klasycznych budowlach greckich i rzymskich (il. 4).

Na poziomie parteru głównego korpusu zaplanowano pomieszczenia o funkcjach ogólnych — westybul z szatniami i poczekalnią oraz palarnię, pomieszczenia w bocznych aneksach przewidziano natomiast na funkcję mieszkaniową. Na pierwszym piętrze projekt wprowadził strefę czytelników: katalog i dużą czytelnię studencką na osi oraz mniejsze czytelnie: profesorską i publiczną po obu stronach czytelni studenckiej, natomiast w aneksach bocznych — pomieszczenia bibliotekarskie. Czytelnie potraktowano jako najważniejsze pomieszczenia budynku, w związku z tym — zgodnie z dziewiętnastowiecznymi jeszcze zasadami projektowania gmachów publicznych — zostały one umieszczone w trakcie przednim (il. 5). Taka lokalizacja pozwoliła na doświetlenie wnętrza za pomocą wysokich okien, umieszczonych w fasadzie.

Architekt, nie będąc specjalistą w zakresie projektowania bibliotek, nie zdołał uniknąć błędów w rozplanowaniu układu funkcjonalnego. Choć zasada jednego poziomu została utrzymana, to droga książki ze strefy bibliotecznej do magazynu prowadziła przez katalog, przecinając się z drogą czytelnika — nie zdołano więc

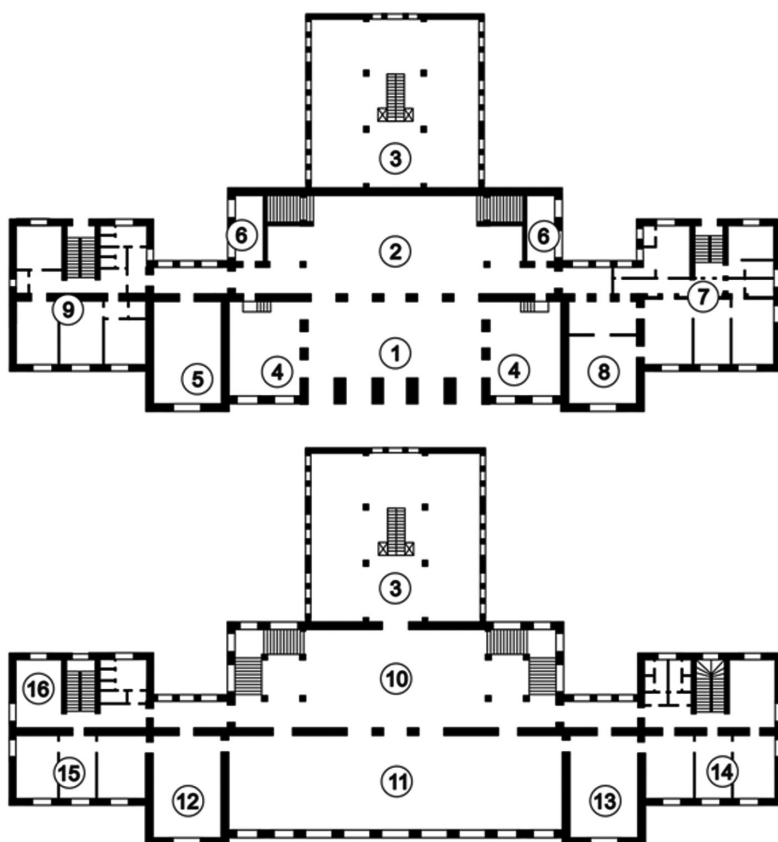

4. Biblioteka Politechniki Lwowskiej

utrzymać ani zasady niekrzyżowania się dróg, ani potrójnej dostępności magazynu. Ponadto zabrakło bezpośredniego powiązania katalogu z biurem katalogowym, wreszcie, nieprecyzyjnie zaplanowano strefę bibliotekarzy, nie określając lokalizacji poszczególnych funkcji. W rezultacie w układzie funkcjonalnym wystąpiło wiele kolizji.

Rozwiązanie problemów funkcjonalnych było szczególnym wyzwaniem przy projektach dużych gmachów, o rozbudowanej strukturze wewnętrznej i dużej liczbie pomieszczeń spełniających różne funkcje. Ale nawet projektowanie mniejszych obiektów wymagało specjalistycznej wiedzy, jakiej przykładowo zabrakło architektowi Marianowi Kontkiewiczowi (1884–1926), który zaprojektował bibliotekę Seminarium Duchownego w Płocku (1925). Budynek zaplanowano w postaci trójkondygnacyjnego skrzydła głównego gmachu seminaryjnego. Fasada cechuje się monumentalizmem, dostojnością i niewątpliwą szlachetnością, kryje jednak za sobą bezład funkcjonalny. Pierwsze i drugie piętro przeznaczono w całości na magazyny, w partii przyziemia przewidziano dwie czytelnie i dodatkowe pomieszczenie na księgozbiór podręczny oraz kancelarię z mieszkaniem kierownika¹³. Mankamenty projektu polegają na zbytnim ograniczeniu programu

¹³ Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Akta Ministerstwa Spraw Wewnętrznych 1918–1939, sygn. 3103, projekt biblioteki Seminarium Duchownego w Płocku.

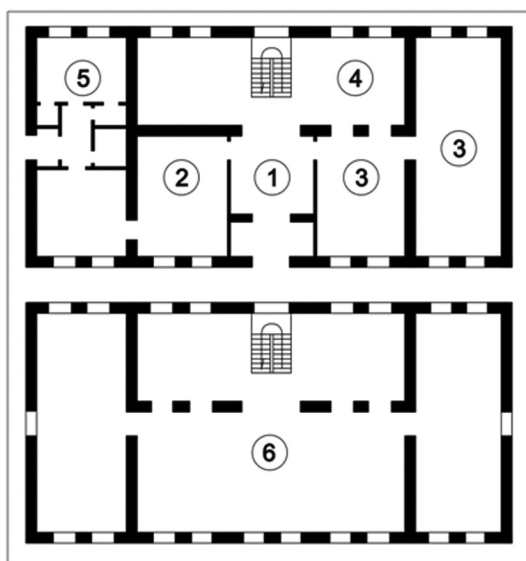
5. Biblioteka Politechniki Lwowskiej — rozwiązanie funkcjonalne

Parter: 1. westybul, 2. poczekalnia, 3. magazyn, 4. szatnia, 5. sala posiedzeń,
6. palarnia, 7. mieszkanie bibliotekarza

I piętro: 8. salon, 9. mieszkania woźnych, 10. katalogi i wydawania, 11. czytelnia
studentów, 12. czytelnia publiczna, 13. czytelnia profesorska, 14. gabinety biblio-
tekarzy, 15. pracownie, 16. bufet

Źródło: Oprac. własne wg: Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Akta Ministerstwa Spraw
Wewnętrznych 1918–1939, sygn. 2879.

funkcjonalnego. Przestrzeń zespołu kierownictwa biblioteki została zredukowana do kancelarii, co mogło być uzasadnione rozmiarami biblioteki; gorzej, że architekt zupełnie nie przewidział strefy bibliotekarzy, uniemożliwiając w ten sposób opracowywanie przyjmowanego przez bibliotekę księgozbioru. W strefie czytelnika zabrakło szatni, a zwłaszcza katalogu, mimo że dwie kondygnacje magazynowe świadczą o dużych rozmiarach księgozbioru. Choć sporym atutem gmachu

6. Biblioteka Seminarium Duchownego w Płocku —
rozwiązanie funkcjonalne

Parter: 1. westybul, 2. kancelaria, 3. czytelnia,
4. biblioteka podręczna, 5. mieszkanie

I i II piętro: 6. magazyn

Źródło: Oprac. własne wg: Archiwum Akt Nowych
w Warszawie, Akta Ministerstwa Spraw Wewnętrznych
1918–1939, sygn. 3103.

był bezpośredni dostęp do części księgozbioru w pomieszczeniu obok czytelnia, jako całość nie odpowiadał on zupełnie wymaganiom funkcji bibliotecznej (il. 6).

Za najważniejszą z inwestycji bibliotecznych okresu międzywojennego należy niewątpliwie uznać gmach Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie, realizowany w latach 1931–1939 na kanwie zwycięskiego projektu konkursowego Wacława Krzyżanowskiego z 1928 roku. O trudnościach, jakie stwarzało właściwe zaprojektowanie wielkiego gmachu bibliotecznego, świadczy fakt, że na piętnaście prac konkursowych jedynie dwie zostały ocenione pozytywnie¹⁴. Budynek, zaprojektowany z rozmachem na parceli znacznych rozmiarów, pod względem ogólnej dyspozycji bryły przypomina bibliotekę Politechniki Lwowskiej (korpus główny z prostopadłym skrzydłem magazynu). Gmach uchodzi za najwybit-

¹⁴ Protokół sądu konkursowego na gmach Biblioteki Jagiellońskiej, na podstawie zaproszenia Urzędu Wojewódzkiego Dyrekcji Robót Publicznych w Krakowie, L. III. 3423 ex 1928, Architekt (22) 1929, nr 2/3, s. 63–64.

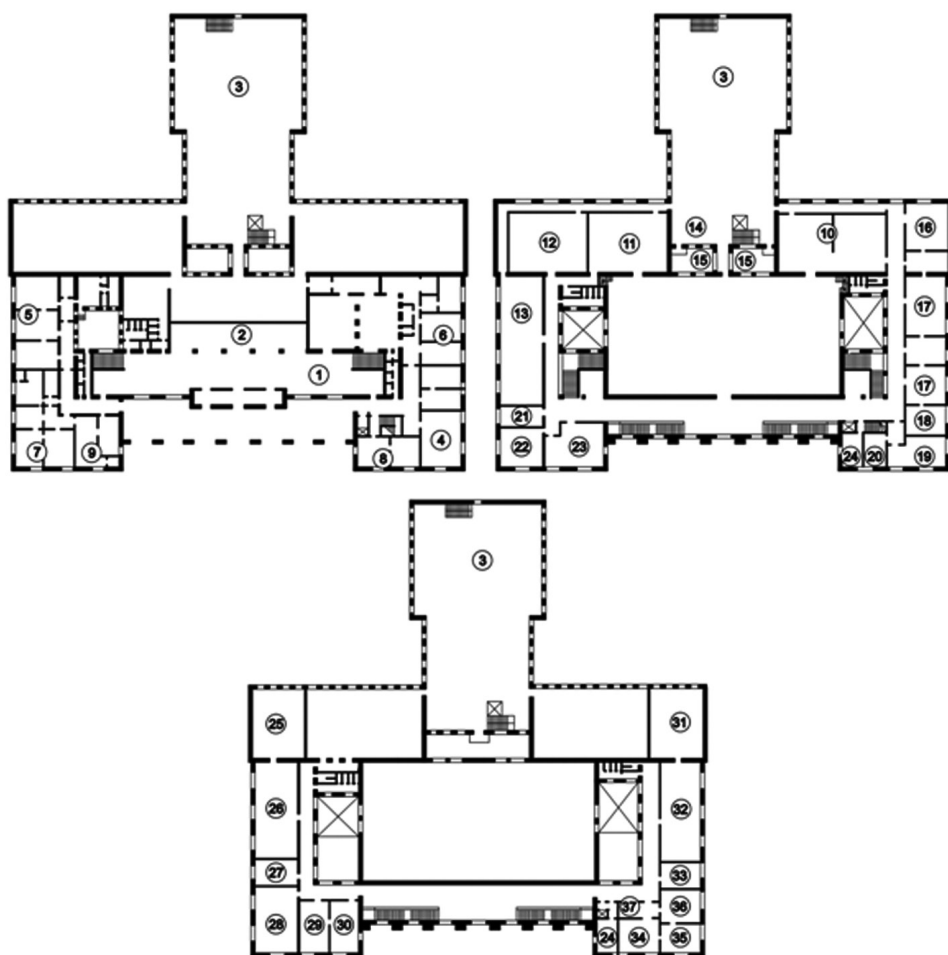

7. Biblioteka Jagiellońska w Krakowie

niejsze dzieło monumentalne architektury krakowskiej¹⁵. Architekt zrezygnował jednak z dosłownych odwołań klasycystycznych, mamy tu bowiem do czynienia z nurtem tak zwanego klasycyzmu zmodernizowanego, w którym redukowano porządkowe podziały pionowe do prostych słupów i lizen. W wypadku omawianego budynku podziały zostały zwielokrotnione, co pozwala na skojarzenia z rytmicznie ustawionymi grzbietami książek na bibliotecznej półce (il. 7).

W pierwotnej, konkursowej wersji projektu (il. 8) w partii przyziemia zaplanowano przestronny westybul z garderobą i wypożyczalnią oraz reprezentacyjne schody, prowadzące na pierwsze piętro — do holu z bezpośrednim dostępem do katalogów, czytelni i pomieszczeń opracowania zbiorów. Na drugim piętrze zaplanowane zostały czytelnie zbiorów specjalnych. Widać już zatem, że projektant nie zdołał utrzymać zasady jednego poziomu, projektując czytelnie specjalistyczne na drugim piętrze przy zachowaniu jednego katalogu na piętrze pierwszym. Prawdłowo natomiast zastosowano zasadę niekrzyżujących się dróg, przez lokalizację pomieszczeń czytelników i bibliotekarzy w różnych częściach poziomu pierwszego piętra, przy czym kolejność pomieszczeń bibliotekarzy, skomunikowanych z sobą w systemie amfiladowym, nie odpowiada jednak kolejności procesów bibliotecznych. Zasada potrójnej dostępności magazynu została utrzymana

¹⁵ Marcin FABIAŃSKI, Jacek PURCHLA, *Historia architektury Krakowa w zarysie*, Kraków: Wydaw. Literackie 2001, s. 302.

8. Biblioteka Jagiellońska w Krakowie — rozwiązanie funkcjonalne (projekt konkursowy)

Parter: 1. westybul, 2. szatnia, 3. magazyn, 4. akcesja i protokół podawczy, 5. mieszkanie dyrektora, 6. mieszkanie zastępcy dyrektora, 7. mieszkanie intendenta, 8. mieszkanie portiera, 9. stróż

I piętro: 10. katalogi, 11. czytelnia specjalna, 12. czytelnia profesorów, 13. czytelnia czasopism, 14. sortownia, 15. ganek do trzepania książek, 16. pokój dubletów, 17. biuro katalogowania, 18. pokój nowości, 19. biuro intrologatorskie, 20. zastępca dyrektora, 21. kustosz czasopism, 22. atelier fotograficzne, 23. bufet-palarnia, 24. woźny

II piętro: 25. magazyn inkunabułów, 26. czytelnia inkunabułów, 27. kustosz inkunabułów, 28. magazyn sztychów, 29. pracownia sztychów, 30. kustosz sztychów, 31. magazyn rękopisów, 32. czytelnia rękopisów, 33. kustosz rękopisów, 34. dyrektor, 35. sekretarz, 36. sekretariat, 37. poczekalnia

Źródło: Oprac. własne wg: Aleksander BIRKENMAJER, *Nowoczesne budownictwo biblioteczne*, Architekt (22) 1929 nr 2/3, s. 14–16.

tylko częściowo. Magazyn zaprojektowano w postaci odrębnej czterokondygnacyjnej bryły, przylegającej do korpusu biblioteki. Poprawnie powiązano z nim wypożyczalnię, natomiast czytelnie, które nie przylegają do niego bezpośrednio, zostały z magazynem skomunikowane tylnymi korytarzami — nie są to jednak połączenia krótkie i wygodne, zwłaszcza w odniesieniu do czytelni czasopism. Wyjątkowo niekorzystna jest wreszcie lokalizacja intrologatorni po przeciwnej w stosunku do magazynu stronie gmachu, znacznie wydłużająca drogę oprawionej książki. Możliwość rozbudowy dotyczy przede wszystkim magazynu, nie jest natomiast możliwa w wypadku położonej centralnie czytelni głównej¹⁶. Poza wymienionymi funkcjami w programie gmachu zgodnie z wytycznymi konkursowymi zawarte zostały pomieszczenia mieszkalne dyrektora i jego zastępcy oraz stałych pracowników (portier, palacz). Mieszkania, odizolowane od pozostałych pomieszczeń budynku, zlokalizowano w partii przyziemia.

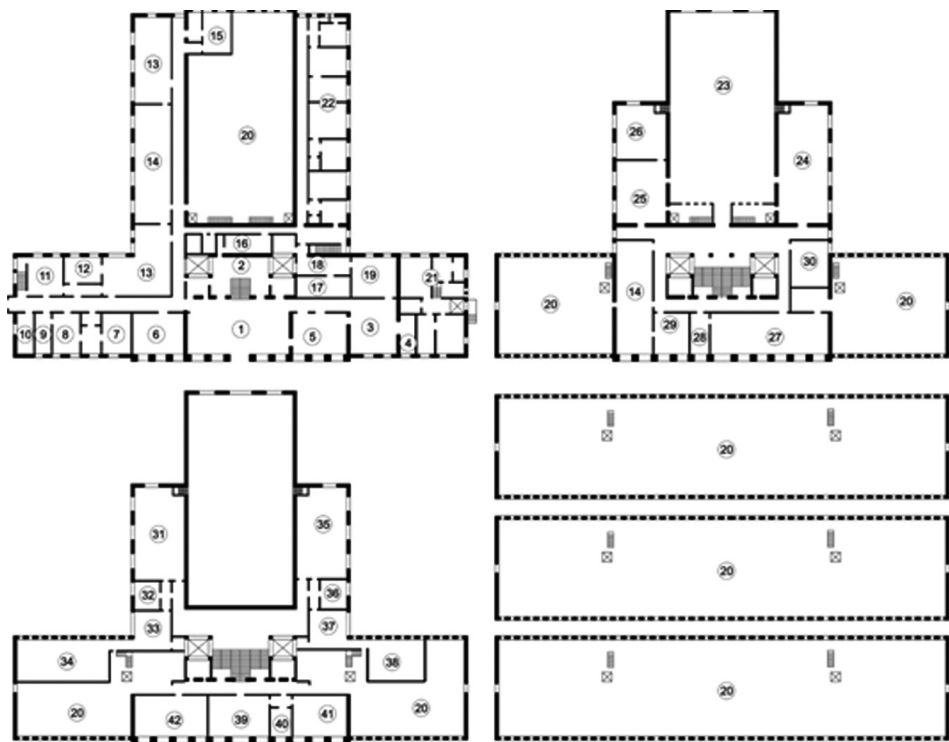
W projekcie realizacyjnym gmachu całkowicie zmieniono rozwiązania, przyjęte na etapie pracy konkursowej¹⁷. Ze względów oszczędnościowych korpus główny znacznie ograniczono pod względem wielkości, a związana z tym strata powierzchni użytkowej zmusiła do nowej organizacji wnętrza, przede wszystkim rozproszenia strefy magazynowej. W partii parteru zlokalizowano westybul, szatnię i wypożyczalnię oraz strefę bibliotekarzy z pracownikami i wewnętrznym katalogiem. Na piętrze znalazły się czytelnie z katalogiem, w skrajnych partiach korpusu głównego umieszczono kolejne części magazynu; na drugim piętrze — czytelnie i magazyny specjalistyczne (rękopisów i starych druków). Trzecie, czwarte i piąte piętro głównego korpusu otrzymały wyłącznie funkcję magazynową (il. 9). Pod względem funkcjonalnym projekt został niewątpliwie ulepszony. Strefa bibliotekarzy została skorygowana pod względem kolejności pomieszczeń, prawidłowo rozwiązano strefę czytelnika i książki, w pełni uwzględniając zasadę niekrzyżujących się dróg i potrójnej dostępności magazynu. Unikając centralnego lokalizowania ważnych pomieszczeń, architekt zapewnił możliwość rozbudowy, zrealizowanej zresztą dwukrotnie w okresie powojennym. W rezultacie powstał w pełni funkcjonalny gmach, służący i po wojnie jako wzór przy rozwiązywaniu zagadnień bibliotecznych (między innymi dla biblioteki uniwersyteckiej w Łodzi)¹⁸.

Przykładem architektury miejskiej biblioteki publicznej jest biblioteka w Łodzi (il. 10), wzniesiona na cześć Józefa Piłsudskiego w wyniku konkursu z 1936 roku. Do warunków konkursu załączono broszurę informacyjną autorstwa Jana Augustyniaka (1893–1971), kierownika biblioteki. Tekst ów odzwierciedlał stan ówczesnych poglądów na zasady projektowania bibliotek. Autor

¹⁶ Por. A. BIRKENMAJER, *op. cit.*, s. 31; J. BAUMGART, *op. cit.*, s. 27–28.

¹⁷ A. BIRKENMAJER, *Plany nowego gmachu Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie*, *Przegląd Biblioteczny* (3) 1929, s. 122–138.

¹⁸ Por. Edmund ORLIK, *Projekt gmachu Biblioteki Uniwersyteckiej w Łodzi*, *Przegląd Biblioteczny* (22) 1954, s. 243–257.

9. Biblioteka Jagiellońska w Krakowie — rozwiązanie funkcjonalne (projekt realizacyjny)

Parter: 1. westybul, 2. szatnia, 3. wypożyczalnia, 4. biuro wypożyczalni, 5. sala wystawowa, 6. sala konferencyjna, 7. dyrektor, 8. sekretariat, 9. zastępca dyrektora, 10. szatnia i portier, 11. akcesja, 12. biuro intrologatora, 13. biuro katalogowania, 14. katalog, 15. biuro dubletów, 16. magazyn pakunków, 17. przyborów pakunkowych, 18. pakowanie i ekspedycja, 19. podręczny skład książek, 20. magazyn książek, 21. mieszkanie intendenta, 22. mieszkania pracowników

I piętro: 23. czytelnia główna, 24. czytelnia specjalna, 25. czytelnia profesorska, 26. legaty w ozdobnych szafach i zbiory specjalne, 27. czytelnia czasopism, 28. kustosz czasopism, 29. nowości, 30. bufet i palarnia

II piętro: 31–34. rękopisy (31. czytelnia, 32. kustosz, 33. pracownia, 34. magazyn), 35–38. inkunabuły (35. czytelnia, 36. kustosz, 37. pracownia, 38. magazyn), 39–42. sztychy (39. pracownia, 40. kustosz, 41. magazyn, 42. rezerwa na mapy itd.)

III–V piętro: 20. magazyn książek

Źródło: Oprac. własne wg: A. BIRKENMAJER, *Plany nowego gmachu Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie*, Przegląd Biblioteczny (3) 1929, s. 124–129

zwrócił uwagę na konieczność przestrzegania zasady niekrzyżujących się dróg, jednego poziomu, potrójnej dostępności magazynu oraz organicznej rozbudowy, wymieniając ponadto zasadę ekonomii sił ludzkich: „grupować należy rozkład pomieszczeń w ten sposób, aby jeden pracownik mógł spełniać kilka

10. Miejska biblioteka publiczna w Łodzi

funkcji jednocześnie, np. obsługa szatni, wydawanie kart wstępu i nadzór nad publicznością”¹⁹. Budowę biblioteki według zwycięskiego projektu Jerzego Wierzbickiego (1906–1994) podjęto w 1938 roku, planując finalizację inwestycji na koniec 1939 roku. Prac nie zdołano ukończyć, a biblioteka doczekała się otwarcia dopiero w 1950 roku²⁰.

Funkcjonalistyczny w bryle i rozwiązaniu elewacji budynek, oparty na nowoczesnych postulatach formy architektonicznej, głoszonych między innymi przez Le Corbusiera, założono na rzucie zbliżonym do litery Z. W układzie funkcjonalnym architekt posłużył się rozwiązaniem przyjętym w gmachu biblioteki narodowej w Bernie (1928)²¹. Parter przewidziano na strefę czytelnika i książki: wejście główne prowadzi przez hol, szatnię i bufet do katalogu, czytelnii ogólnej i czytelnii naukowej. Wpływ na rozwiązanie funkcjonalne miały nieraz okoliczności zupełnie niekonwencjonalne. Tak było i w tym przypadku. Punkt wydawania książek został zaplanowany jako osobne pomieszczenie, ponieważ

¹⁹ Jan AUGUSTYNIAK, *Nowoczesne budownictwo biblioteczne. Biblioteka publiczna jako zagadnienie architektoniczne*, Łódź 1935, za: *idem*, *Budowa nowego gmachu biblioteki publicznej w Łodzi*, *Bibliotekarz* (10) 1938, nr 8, s. 98.

²⁰ Witold WIECZOREK, *Biblioteka publiczna w Łodzi 1917–1957*, Warszawa: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich 1965, s. 61.

²¹ Jerzy WIERZBICKI, *Muzea i biblioteki*, Warszawa: Arkady 1961, s. 31.

chodziło [...] o to, aby wydawanie książek nie odbywało się na sali, gdyż ten rodzaj czytelników, jakich ma Łódź, w żaden sposób nie może odbierać książek li tylko na podstawie zapisanego na kartce numeru: zawsze są jakieś pytania, wątpliwości, pretensje i spory. Czytelnik wychowany zaledwie na oświatowych wypożyczalniach, gdzie rozmowy jego z bibliotekarzem, nie tylko że są tolerowane, lecz nawet pożądane – przy przejściu do biblioteki wyżej opisanej tę zasadę stosuje z całą rozciągłością. Stąd zaś rozmów nie daje się uniknąć, a to znów przeszkadza czytającym²².

Zlokalizowanie stanowiska bibliotekarza w osobnym pomieszczeniu wiązało się z utratą możliwości kontroli czytelników w czytelniach, co rozwiązano, wprowadzając przeszklenia ścian. Kondygnację piętra przeznaczono na strefę bibliotekarzy. W ten sposób rozwiązano kwestię niekrzyżowania się dróg, natomiast konsekwencji odrzucenia zasady jednego poziomu uniknięto poprzez wprowadzenie katalogu wewnętrznego w strefie bibliotekarzy. Magazyn wyodrębniono z bryły w postaci siedmiokondygnacyjnego skrzydła. Komunikując go bezpośrednio w partii parteru z czytelniami i wypożyczalnią, a na piętrze ze strefą bibliotekarzy, spełniono zasadę potrójnej dostępności magazynu (il. 11).

Jednym z głównych autorytetów w dziedzinie projektowania bibliotek był wspomniany już Jan Koszczyz-Witkiewicz, projektant biblioteki Wyższej Szkoły Handlowej. W 1931 roku omówił zasady projektowania bibliotek w „Architekturze i Budownictwie”²³, natomiast w latach 1937–1939 opublikował na łamach „Bibliotekarza” cykl artykułów poświęconych zasadom projektowania bibliotek publicznych różnej wielkości: gminnej²⁴, powiatowej²⁵, miejskiej-dzielnicowej²⁶ oraz wojewódzkiej²⁷, każdorazowo proponując projekt wzorcowy. Publikacje te można uznać za podsumowanie dorobku lat międzywojennych w zakresie projektowania bibliotek. Wprawdzie przed wybuchem wojny nie zdołano zastosować projektów wzorcowych, propozycje architekta zostały jednakże dostrzeżone w okresie powojennym²⁸.

Biblioteka gminna (wiejska) jako najmniejszy typ budynku bibliotecznego nie wymagała stosowania większości omówionych zasad, właściwych dużym gmachom. Projektant zaproponował dwa warianty rozwiązania (il. 12–13), zróżnicowane pod względem wielkości. Pierwszy składał się z trzech pomieszczeń:

²² J. AUGUSTYNIAK, *Budowa...*, s. 101.

²³ Jan KOSZCZYC-WITKIEWICZ, *Budowa gmachów bibliecznych*, *Architektura i Budownictwo* (9) 1933, nr 1, s. 20–24.

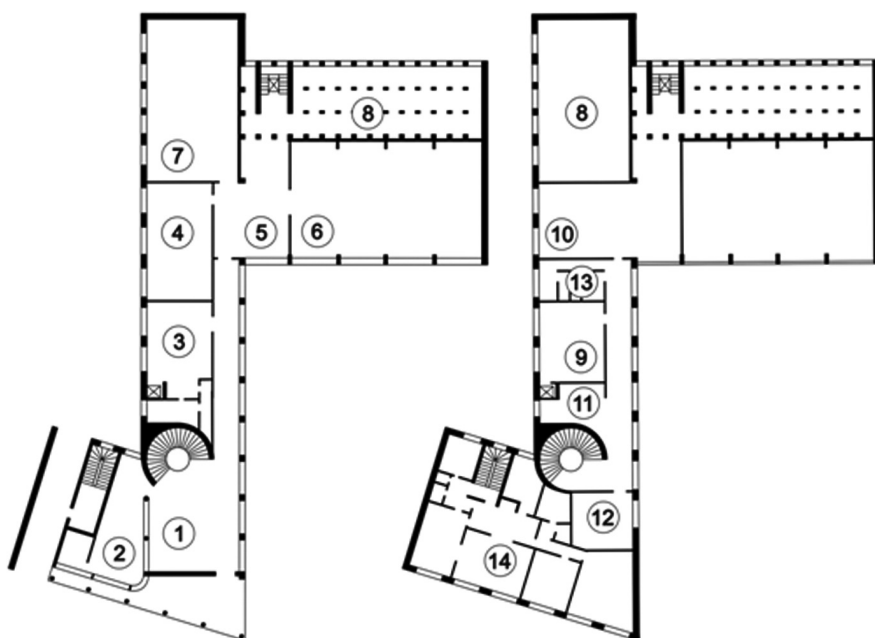
²⁴ J. KOSZCZYC-WITKIEWICZ, *Dom biblioteki gminnej*, *Bibliotekarz* (8) 1936/37, nr 11/12, s. 127–130.

²⁵ J. KOSZCZYC-WITKIEWICZ, *Dom biblioteki powiatowej*, *Bibliotekarz* (9) 1937/38, nr 10, s. 145–147.

²⁶ J. KOSZCZYC-WITKIEWICZ, *Filia dzielnicowa wielkomiejskiej biblioteki publicznej*, *Bibliotekarz* (11) 1939, nr 3/4, s. 29–32.

²⁷ J. KOSZCZYC-WITKIEWICZ, *Dom biblioteki regionalnej-wojewódzkiej*, *Bibliotekarz* (10) 1938, nr 1/2, s. 2.

²⁸ Por. Michał SZYMAŃSKI, *Jan Koszczyz Witkiewicz jako projektant bibliotek*, *Bibliotekarz* (31) 1964, s. 219.

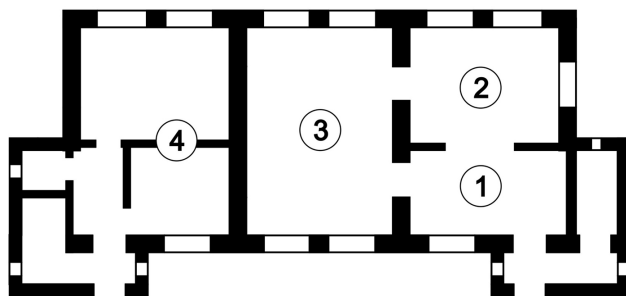
11. Miejska biblioteka publiczna w Łodzi — rozwiązanie funkcjonalne

Parter: 1. hol, 2. szatnia, 3. bufet, 4. katalog, 5. wydawanie książek, 6. czytelnia ogólna, 7. czytelnia naukowa, 8. magazyn książek

Piętro: 9. akcesja, 10. katalog wewnętrzny, 11. poczekalnia, 12. gabinet dyrektora, 13. toalety, 14. mieszkanie dyrektora

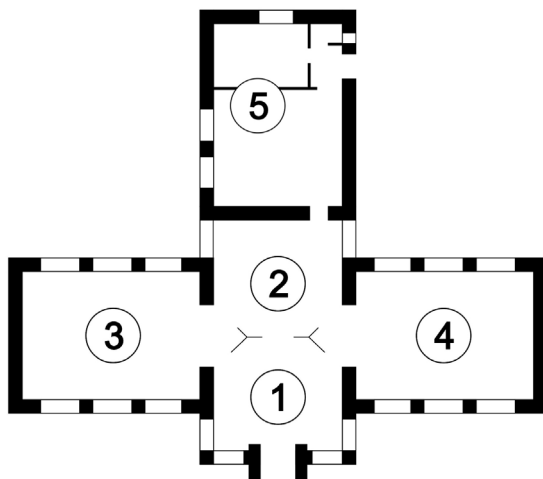
Źródło: Oprac. własne wg: Jan AUGUSTYNIAK, *Budowa nowego gmachu biblioteki publicznej w Łodzi*, *Bibliotekarz* (10) 1938 nr 8, s. 98–99.

sieni z katalogiem, wypożyczalni-pracowni bibliotekarza z księgozbiorem oraz czytelnii, nie licząc przewidywanego opcjonalnie mieszkania bibliotekarza. W wariantcie drugim wprowadzono dwie czytelnie — dla dorosłych i dzieci. W obu wariantach nie występował trójpodział, bo stosunkowo niewielki księgozbiór mieścił się w wypożyczalni i czytelnich, w związku z tym zadanie projektanta ograniczało się do odpowiedniego usytuowania stanowiska bibliotekarza w stosunku do czytelnii w sposób umożliwiający kontrolę użytkowników. Interesującym rozwiązaniem, wprowadzonym w drugim wariantcie, było zastosowanie przeszkłonych przegród oddzielających stanowisko bibliotekarza od obu czytelni i sieni z katalogiem. Istniała mianowicie możliwość złożenia przegród w celu połączenia obu czytelni w jedną dużą salę na zebrania lub odczyty. W ten sposób wykorzystano w pewnym sensie zasadę elastyczności wnętrza bibliotecznego, która następnie zdeterminowała powojenną metodykę projektową. Pomysł uniezależnienia wewnętrznych przegród od konstrukcji szkieletowej (odrzućcie ścian nośnych) w celu dowolnego kształtowania wnętrza w zależności od potrzeb został przed-

12. Projekt biblioteki gminnej – wariant I

1. sień, 2. wypożyczalnia, 3. czytelnia, 4. mieszkanie

Źródło: Oprac. własne wg: Jan KOSZCZYC-WITKIEWICZ, *Dom biblioteki gminnej*, *Bibliotekarz* (8) 1936/37 nr 11/12, s. 128.

13. Projekt biblioteki gminnej — wariant II

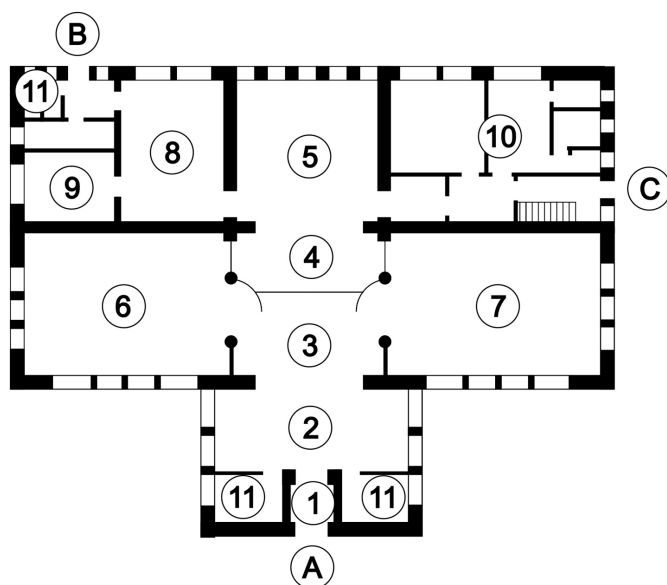
1. sień, 2. wypożyczalnia–magazyn–pracownia bibliotekarza, 3. czytelnia dorosłych, 4. czytelnia dzieci, 5. mieszkanie

Źródło: Oprac. własne wg: *ibidem*, s. 129.

stawiony na łamach „Library Journal” w 1933 roku²⁹, przed wojną doczekał się jednak realizacji jedynie na gruncie amerykańskim (w jednym z gmachów Biblioteki Kongresu w Waszyngtonie — John Adams Building, 1935)³⁰.

²⁹ Angus Snead MACDONALD, *A Library of the Future*, *Library Journal* (58) 1933, s. 971–975, 1023–1025.

³⁰ Zbigniew CUDNIK, *Skarbnice wiedzy. Studium budownictwa bibliotek*, Wrocław: Wydaw. Zakł. Nar. im. Ossolińskich 1980, s. 52.

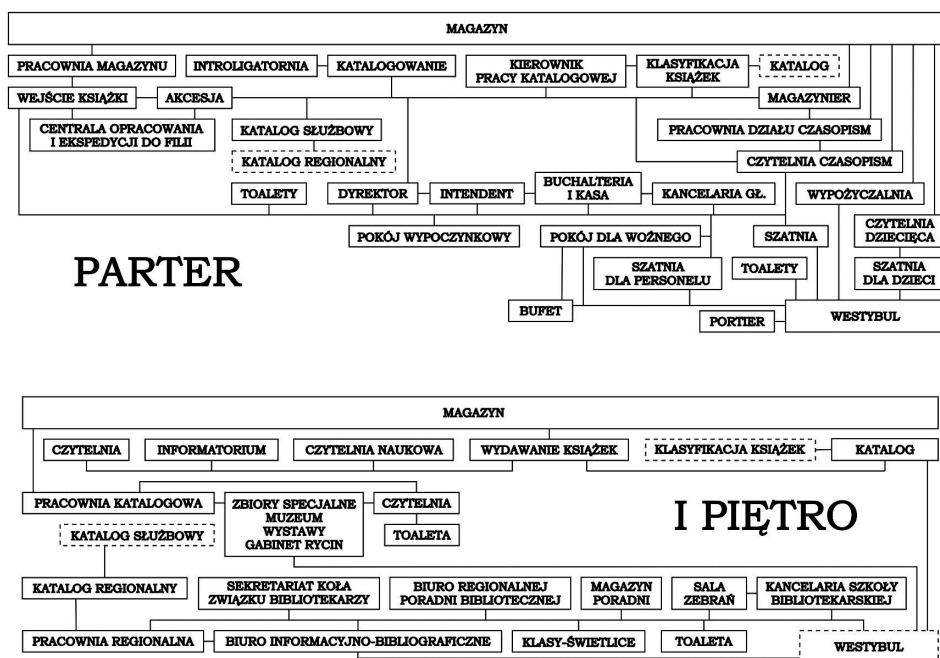

14. Projekt biblioteki powiatowej

- A. wejście główne, B. wejście do bibliotek wędrownych, C. wejście do mieszkania, 1. sień, 2. szatnia, 3. poczekalnia, wypożyczalnia, 4. pracownia i wydawanie książek, 5. magazyn, 6. czytelnia dzieci, 7. czytelnia dorosłych, 8. pracownia kompletowania i wysyłania bibliotek wędrownych, 9. magazyn bibliotek wędrownych, 10. mieszkanie, 11. toalety

Źródło: Oprac. własne wg: J. KOSZCZYC-WITKIEWICZ, *Dom biblioteki powiatowej*, *Bibliotekarz* (9) 1937/38 nr 10, s. 147.

Projekt biblioteki powiatowej, choć większy kubaturowo, pod względem układu funkcjonalnego został oparty na wariantcie drugim biblioteki gminnej, przy czym księgozbiór w wypożyczalni przybrał formę niewielkiego magazynu (il. 14). Wypożyczalnia została z kolei poszerzona o zespół tak zwanych bibliotek wędrownych, czyli terenowych punktów bibliotecznych (pracownia kompletowania i wysyłania wraz ze składnicą). Największą i najbardziej rozbudowaną z proponowanych przez Koszyc-Witkiewicza koncepcji była biblioteka wojewódzka (regionalna). Prócz zasadniczej funkcji gromadzenia i udostępniania książek uwzględniono funkcję organizacyjną, związaną z opieką i kierownictwem sprawami bibliotecznymi w regionie (województwie). W programie znalazła się zatem szkoła bibliotekarska z internatem, poradnia biblioteczna, Koło Związku Bibliotekarzy, pomieszczenia na zjazdy i konferencje biblioteczne oraz kulturalno-oświatowe. W przypadku biblioteki wojewódzkiej architekt zrezygnował z opracowania określonego projektu, przedstawił natomiast szczegółowy sche-

15. Struktura biblioteki wojewódzkiej

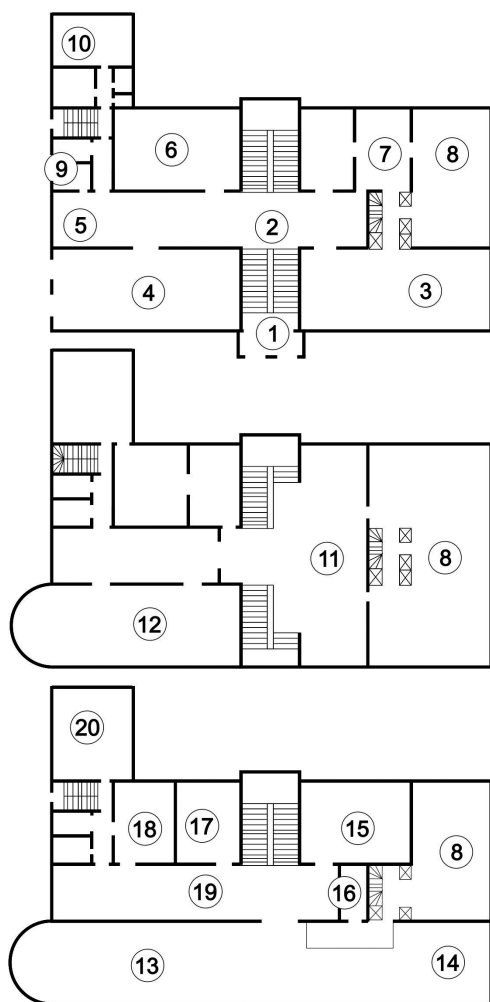
Źródło: Oprac. własne wg: J. KOSZCZYC-WITKIEWICZ, *Dom biblioteki regionalnej-wojewódzkiej*, Bibliotekarz (10) 1938, nr 1/2, s. 3.

mat funkcjonalny, uwzględniając wypracowane dotychczas zasady projektowania obiektów bibliotecznych (il. 15).

Koszczyk-Witkiewicz zaproponował wreszcie koncepcję biblioteki dzielnicowej jako filii głównej biblioteki publicznej w dużym mieście (il. 16). Trzykondygnacyjny budynek otrzymał strefę magazynową w kondygnacji przyziemia oraz strefy czytelników (wypożyczalnię i czytelną dziecięcą) i bibliotekarzy rozdzielone korytarzem w parterze. Kondygnację pierwszego piętra przeznaczono w całości dla czytelników, oferując między innymi rozszerzoną możliwość bezpośredniego dostępu do księgozbioru (biblioteka podręczna w czytelnicy).

Analogiczny projekt wzorcowy biblioteki dzielnicowej opracował w tym samym czasie Jerzy Wierzbicki³¹. W tym przypadku architekt zaproponował rozwiązanie budynku bibliotecznego jako wydzielonego skrzydła większego gmachu, na przykład ratusza, odciążając w ten sposób bibliotekę od urządzeń zaplecza technicznego w rodzaju kotłowni, pomieszczeń gospodarczych itp. Budynek został zaplanowany jako trójkondygnacyjny, a na każdej kondygnacji przewidziano inną strefę, realizując w ten sposób zasadę niekrzyżowania się dróg. W parterze

³¹ J. WIERZBICKI, *Szkie biblioteki dzielnicowej*, Bibliotekarz (11) 1939, nr 3/4, s. 32–35.

16. Projekt filii biblioteki wielkomejskiej

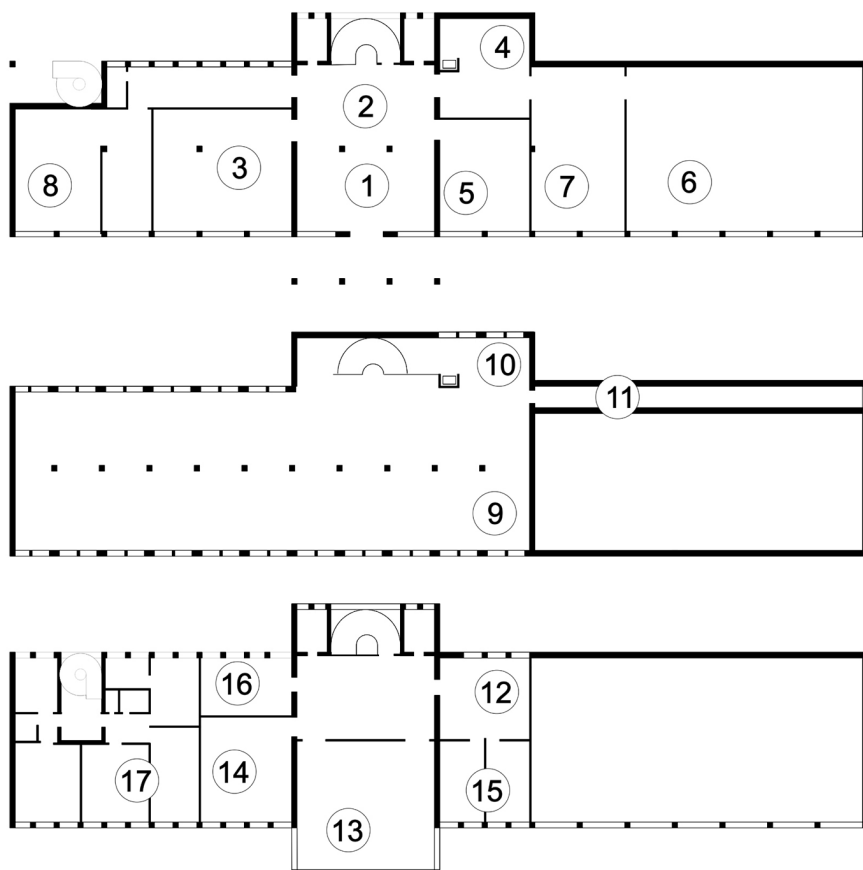
Parter: 1. wejście, 2. hol, 3. wypożyczalnia książek,
4. czytelnia dla dzieci, 5. szatnia dla dzieci i mycie rąk,
6. podcentrala sekcji świetlicowej, 7. pracownia filii,
8. magazyn książek, 9. toalety, 10. mieszkanie woźnego

Podziemia: 11. szatnia, 12. schron

Piętro: 13. czytelnia i księgozbiór podręczny,
14. czytelnia czasopism, 15. czytelnia książek własnych,
16. kontrola wydawania książek, 17. świetlica, 18. bufet
i palarnia, 19. rekreacja, 20. mieszkanie bibliotekarza

Źródło: Oprac. własne wg: J. KOSZCZYC-WITKIEWICZ,
Filia dzielnicowa wielkomejskiej biblioteki publicznej,
Bibliotekarz (11) 1939, nr 3/4, s. 30–31.

skoncentrowano pomieszczenia dla czytelników: wypożyczalnię z wolnym dostępem do części księgozbioru, świetlicę dla czytelników korzystających z własnych książek, katalog i punkt wydawania książek z magazynu oraz czytelnie. Na pierwszym piętrze zaplanowano strefę bibliotekarzy: kancelarię, pracownię naukowe oraz katalog wewnętrzny (rozwiązujący problem jednego poziomu), ponadto mniejszą salę konferencyjną i dużą salę zebrań. Magazyny, powiązane

17. Projekt biblioteki dzielnicowej

Parter: 1. westybul z szatnią, 2. hol, 3. wypożyczalnia, 4. wydawanie książek i katalog zewnętrzny, 5. świetlica, 6. czytelnia główna, 7. czytelnia czasopism, 8. czytelnia dzieci

Podziemia: 9. magazyn, 10. sortownia, 11. korytarz na przewody instalacyjne

Piętro: 12. kancelaria i katalog wewnętrzny, 13. sala zebrań, 14. sala konferencyjna, 15. pracownia, 16. palarnia i bufet, 17. mieszkanie kierownika

Źródło: Oprac. własne wg: Jerzy WIERZBICKI, *Szkic biblioteki dzielnicowej*, Bibliotekarz (11) 1939, nr 3/4, s. 33.

z punktem wydawania książek za pomocą dźwigu, przewidziano w kondygnacji podziemnej (il. 17).

Postulatem, który na gruncie polskim pojawił się w końcu lat trzydziestych, był wolny dostęp do pólek, wyeliminowany w XIX wieku za sprawą klasycznego trójpodziału della Santy. Postulat ten wiązał się z narastającą od lat krytyką systemu magazynowego. Jego przeciwnicy dostrzegali takie mankamenty, jak między innymi strata czasu związana z realizacją zamówień i poszukiwaniami pośrednimi oraz koszty zmechanizowanego transportu. Przede wszystkim jednak przywrócony po latach, bezpośredni kontakt z księgozbiorem miał się wiązać z korzyściami — jak pisano — umysłowo-moralnymi:

czytelnik bowiem więziony dotychczas przed drzwiami czy też stolikiem bibliotekarza, dostaje się obecnie na teren niedozwolony dotąd, co po pierwsze ma dla niego kuszący smak rzeczy zakazanej, po drugie daje możliwość i przyjemność przerzucania książek i wynajdywania ich nie przy pomocy suchego katalogu, lecz przez bezpośrednie, żywe zetknięcie [...]; oswaja się z nazwiskami pisarzy, przerzuca nieznane mu dzieła, natrafia na utwory interesujące go, a przy tym niedostrzegane, w ogóle zaś styka się z różnymi działami, z całą bogatą twórczością, co mu rozszerza horyzonty i zwiększa orientację wśród piśmiennictwa³².

W okresie międzywojennym nie zdołano na gruncie polskim — w przeciwieństwie do krajów zachodnich, a zwłaszcza Stanów Zjednoczonych — wypracować rozwiązania, oferującego możliwość bezpośredniego dostępu do całości księgozbioru. Prace takie podjęto dopiero po drugiej wojnie światowej; projektowanie „otwartych magazynów” stało się w tym czasie powszechne, szczególnie na Wyspach Brytyjskich (uniwersytety w Birmingham, Dublinie, Sussex). W ten sposób obejmowano wolnym dostępem nawet do osiemdziesięciu procent zbiorów (Bochum, Edynburg). W Polsce zwiększony dostęp do księgozbioru wprowadzono między innymi w bibliotece Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie i bibliotece Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Przed wojną ograniczano się natomiast do zasady swobodnego dostępu do księgozbioru podręcznego w czytelniach, tworzącego swego rodzaju magazyn najczęściej wykorzystywanej literatury.

MICHAŁ PSZCZÓŁKOWSKI

LIBRARY ARCHITECTURE IN THE SECOND POLISH REPUBLIC 1918–1939: PROBLEMS OF FUNCTION AND FORM

Summary

The history of Polish library architecture from 1918–1939 encompasses a number of issues relating to the architectural form and functional solutions. Stylistic features used at the time reflected the evolution of the architectural form over the twenty years of the interwar period: from the national

³² Janina KRAUZÓWNA, *Wolny dostęp do pólek*, *Bibliotekarz* (11) 1939, nr 5/6, s. 61.

style (the library of the Warsaw School of Economics) and academic classicism (the Judaic Library in Warsaw, the library of the Lvov University of Technology, the library of the Płock Seminar), through monumental-modernised forms (the Jagiellonian Library in Kraków) to modern functionalism (The Józef Piłsudski Regional and Municipal Public Library in Łódź). However, the author of the article focuses primarily on the functional layouts used at the time as well as the challenges and problems associated with them. The effects achieved by architects reflect the design trends in European architecture of the period and testify to a gradual development of the library design theory in Poland.

KEY WORDS: library architecture, library construction, library design, functionality of library buildings, aesthetics of library buildings, interwar period